

правильно организованного обучения в развитии творческого потенциала школьников благодаря формированию индивидуального стиля в их работе. На основании теоретического анализа психологической, философской литературы раскрыта сущность понятия «способности» и представлено его определение.

Ключевые слова: способности, творческие способности, особенности темперамента, характер, одаренность.

Gramatyuk H.V.

GENESIS OF THE CONCEPT «CAPABILITIES»

The article is devoted to the historical retrospective view of the concept «capabilities» in philosophical and psychological works of well-known scientists, from the Antiquity to modern times; ideas of Ukrainian philosophers concerning person's creativity are expounded in the article.

In the article the author tells that from birth a person more or less endowed with creative potential and creative abilities. Therefore, the primary task of the teacher is to develop children's active creative positions "not yet lost their capability to get involved in searching for the unknown and unusual ...". Various approaches to determining the concept «capabilities» and psychological factors influencing their development are defined in the given article. Capabilities - structural part of personality, which is actualized at a particular field of activity, causing its quality. The influence of temperament peculiarities is being considered according to the development of capabilities and also the unique role of the properly organized teaching process in developing of pupils' creative potential due to forming their individual style of work is marked.

On the basis of theoretical analysis of psychological and philosophical literature the essence of the concept «capabilities» is exposed and its definition is given. Capabilities are qualities and abilities of individual to ensure the successful and creative performance of any activity that leads to selection and use of essential knowledge and skills to address new challenges.

Key words: capabilities, creative capabilities, temperament peculiarities, character, endowment.

Рецензент: Кузьменко Ю.В.

УДК 37.011.3

Вечерок Т.В.*

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Статтю присвячено актуальній темі – моральному вихованню старшокласників, а саме критеріям їх моральної вихованості. У статті розглядаються такі поняття, як моральні цінності, процес їх формування, критерії оцінювання й основні показники моральної вихованості та сформованості етичних цінностей учнів старшої школи. У процесі наукового пошуку вивчалася думка вчених – педагогів, психологів, філософів тощо. На основі дослідженого матеріалу автором запропоновано до наукового розгляду систему критеріїв та показників сформованості моральних цінностей учнів старших класів. Доведено, що ці критерії та показники ґрунтуються на певному ступені почуттєвого сприйняття етичних цінностей, здатності до їхнього осмислення і частоті звернення до них в особистій моральній практиці.

Ключові слова: моральне виховання, цінності, моральні цінності, моральність, критерії, сформованість моральних цінностей, старшокласник.

На початку ХХІ століття Україна переживає важкі часи. Питання моралі та моральності є гострими в сучасному суспільстві та постають перед кожним громадянином нашої країни. Моральна надійність особистості формується залежно від

* © Вечерок Т.В.*

соціальних процесів. Сучасні політичні та суспільно-економічні суперечності відсувають мораль на другий план, призводять до появи нових, не вивчених досі проблем морального виховання старшокласників.

У таких умовах питання становлення моральності й системи цінностей молоді є актуальними і привертають увагу науковців. Зокрема цим питанням приділяють увагу Л. Бойко, В. Бутенко, А. Лазарук, Л. Повалій, О. Рудіна, С. Шандрук, Г. Шевченко та ін. Науковий пошук ведеться в декількох напрямках.

Раніше ми обґрунтували можливість використання сімейних традицій як засобу формування моральних цінностей учнів старшого шкільного віку. У зв'язку з цим метою подальшого дослідження є вивчення процесу морального становлення особистості та уточнення критеріїв і показників сформованості моральних цінностей старшокласників.

Становлення моральних цінностей у старшому шкільному віці – процес досить складний. Як написав А. Мудрик, ми маємо справу з людьми, які вирости, але ще не дорослі, з інформованими, але ще не компетентними, з такими, що захоплюються, але ще не захопленими [1, с. 72]. Перед нами людина, що перебуває в процесі морального пошуку й утвердження особистісної системи цінностей. Її формування є результатом розвитку інтелекту, емоцій і волі, внутрішніх моральних інстанцій, з якими старшокласник співвідносить мотиви своєї поведінки.

Філософ В. Блюмкін, вивчаючи структуру розвитку моральної свідомості, процес формування системи моральних цінностей визначив у вигляді формули «практика – знання – оцінка – норма – практика». Сімейні традиції, за нашим переконанням, утілюють цю формулу в дії. У повсякденні побутових стосунків вони відбивають реальність моральних явищ і цим формують етичні поняття, знання, переконання, що набувають цінності тільки через моральну практику в родині. Цінності створюються і вільно вибираються самою людиною, яка орієнтується на систему символів, властивих певному суспільству. Моральні цінності, прийняті суспільством і органічно засвоєні особистістю, стають параметрами орієнтації у вчинках і поведінці.

У педагогічній науці ствердилася думка, що становлення моральних цінностей учнів здійснюється поетапно. На першому етапі відбувається ознайомлення з моральними нормами і цінностями та встановлюється певне коло етичних уявлень. Другий етап закладає основи індивідуальної системи цінностей, уміння поводитися відповідно до засвоєних моральних норм за самоконтролю з боку самої особистості. На третьому етапі виробляються моральні переконання, що регулюють поведінку старшокласників у різних ситуаціях і свідчать про моральну сформованість особистості [2, с. 10].

Сформованість моральних цінностей – це загальна спрямованість і стійка готовність моральної свідомості до суб'єктивного прийняття або заперечення тих чи інших цінностей. Вона конкретизується в таких поняттях, як моральна вихованість, міра моральної зрілості, і характеризується критеріями моральної вихованості особистості.

Морально вихованою прийнято називати людину, яка знає певні етичні норми і поводиться адекватно до них незалежно від ситуації. Це означає, що кожна людина повинна усвідомлено ставитися до загальних моральних принципів і вміти правильно застосовувати їх до умов, що створилися. Критерії моральної вихованості постають як основи оцінки конкретних вчинків і обґрунтування окремих моральних вимог.

В етиці такими критеріями прийнято називати «об'єктивну історичну необхідність, що певним чином відбивається на потребах та інтересах людей, класів і соціальних груп. Ці потреби й інтереси у свою чергу позначаються на уявленнях про добро і зло, на змісті моральних вимог і подані у вигляді моральних принципів, ідеалів, норм» [3, с. 145]. Прихильники різних етичних напрямків як критерії моральності висували «людську природу», волю бога, принципи розуму тощо.

Взагалі поняття «критерій» пояснюється як засіб перевірки, ознака, на підставі якої робиться оцінка [4, с. 254]. Як уточнює І. Бех, «Критерії повинні відображати сукупність

істотних характеристик; забезпечувати багатомірний аналіз; давати можливість оцінювання...» [5, с. 126]. Отже, критерії сформованості моральних цінностей – це ті ознаки, за допомогою яких оцінюється ставлення до таких цінностей.

Ціннісне усвідомлення є однією з головних властивостей особистості, хоча критерії цінностей у людей різні. Основним показником моральної вихованості і сформованості етичних цінностей є співвідношення мотивів поведінки і характеру вчинків особистості, з одного боку, і норм та цінностей – з іншого.

У філософській літературі є різнобічні підходи до опису розглядуваних критеріїв. Їх основні положення можна подати таким способом: по-перше – сприйняття моральних цінностей; по-друге – їх осмислення; по-третє – реалізація етичних уявлень; по-четверте – удосконалення особистісної системи цінностей. В етичній і психолого-педагогічній літературі поняття моральної вихованості розглядається як співвідношення між моральною свідомістю, її проявом у різних сферах діяльності і моральними вимогами.

Вивчаючи цей взаємозв'язок, Ю. Підборський виділив такі критерії моральної вихованості учнів: «усвідомлення сутності понять моральних норм; готовності до використання цих норм; переконаності в необхідності виробити в собі відповідні моральні риси; застосування моральних знань у практичній діяльності, у вчинках» [6, с. 5].

З огляду на викладене вище, на нашу думку, досить конструктивною є точка зору низки дослідників, які сформованість моральних цінностей особистості трактують як міру моральної зрілості (О. Данилов, І. Мар'єнко, І. Харламов,) або рівень соціальної зрілості (В. Болотіна, О. Малихін та ін.)

Зокрема І. Мар'єнко визначає це поняття як сукупність кількісних і якісних показників, що характеризують моральне обличчя особистості і полягають в її ставленні до моральних принципів і цінностей.

Поділяючи і підтримуючи цю точку зору, І. Харламов відзначив, що критеріями моральної вихованості старшокласників можуть бути такі: глибина осмислення і знання норм і правил моралі, що характеризують моральну свідомість особистості; ступінь розвиненості і сформованості морального вчення, навичок і звичок поведінки; характер моральної орієнтації в складних життєвих ситуаціях, ступінь принциповості і прояву вольових зусиль у боротьбі з відступами від принципів і вимог моралі; міра моральної вимогливості до себе й інших людей, характер поведінки в колективі і наодинці з собою; наявність гуманістичних рис у характері і поведінці, ступінь шанобливого і доброзичливого ставлення до інших людей, рівень розвиненості почуття власної гідності, честі, сорому, совісті та ін. [7, с. 49].

Педагог Є. Богданов справедливо вважає, що критерії моральності розкривають, наскільки моральні цінності стали самообов'язком особистості [8, с. 44]. У цьому разі критеріями моральної вихованості старшокласників є ставлення до суспільства, праці, людей; активність життєвої позиції; спрямованість особистості, її потреби, мотиви, інтереси, ідеали.

Розвиваючи соціальний підхід до досліджуваної теми, О. Зосимовський пише, що основу сформованості моральності старшокласників становить «єдність загальнолюдських і державно-патріотичних цінностей, гармонійне поєднання інтересів особистості та суспільства» [9, с. 74]. Відповідно до цього він визначає такі її критерії: загальнолюдські моральні властивості (совісність, гуманність, чесність, порядність, обов'язковість та ін.); справжній патріотизм; громадянськість; міжнаціональна терпимість і доброзичливість; прагнення до сумлінної соціально спрямованої праці.

Таким чином, викладене підтверджує думку про те, що моральна цінність як явище походить з цінності людини як особистості. Причому моральна цілісність охоплює сукупність рис, що позначають своєрідну індивідуальність особистості як суспільної істоти. Тому в педагогічній практиці поширеною оцінкою моральної

вихованості старшокласників є оцінка сформованості в них суспільно значущих етичних цінностей. Критерії цієї оцінки надають можливість судити про наявність у старшого школяра певних моральних якостей.

Спираючись на це обґрунтування, низка педагогів (В. Болотіна, В. Благородова, І. Харламов та ін.) під критеріями моральної вихованості людини розуміють формування певних її рис, що у своїй структурі мають щось спільне і «виступають як сплав свідомості і поведінки в тій або іншій сфері діяльності та розвитку особистості» [7, с. 146].

Ми поділяємо зазначену точку зору, оскільки, виражаючи сталу властивість особистості, етичні якості (принциповість, совісність, наполегливість, шанобливість, чесність, гуманність, працьовитість, сором'язливість, патріотизм та ін.) характеризують сталість її поведінки в будь-яких змінних умовах. У цьому разі критеріями вихованості, властивими будь-якій моральній рисі, є: потреби в тій чи іншій діяльності або поведінці, що сформувалися і стали стійкими; розуміння морального значення тієї чи іншої діяльності (усвідомлення, мотиви, переконання); закріплені навички, уміння і звички поведінки; воля стійкість, що допомагає подолати перешкоди і забезпечує сталість поведінки в різних умовах.

У практиці виховної роботи деякий час орієнтувалися на критерії моральності для юнаків і дівчат старшого шкільного віку, зміст яких визначив Б. Лихачов: «Знай, що ти відповідальний за долю Батьківщини, за примноження її багатства і мирне небо над головою твого народу, ... ти – боєць ідеологічного фронту...; умій володіти собою, своїми почуттями, бажаннями; бути принциповим і вимогливим до себе й оточуючих, стати захисником Батьківщини; шануй свій народ, спосіб життя, культуру свого народу і прогресивну культуру всіх країн; борись із міщанством у побуті, дармоїдством, бездуховністю, злодійством, безвідповідальністю, із проявами чужих ідеологічних впливів і дрібнобуржуазною психологією...» [10, с. 48]. Наведені Б. Лихачовим критерії заслуговують на увагу. Однак у зв'язку із соціально-політичними установками, що змінилися у суспільстві, і життєвими орієнтирами сучасних старшокласників ці критерії вимагають певного уточнення.

Дослідники народної педагогіки та історики щодо критеріїв сформованості моральних цінностей у юнацькому віці вважають, що такими критеріями були ставлення юнаків і дівчат до батьків, старших, до хліба, праці, природи і т.д. (Н. Ганнусенко, Т. Мацейків, М. Стельмахович, В. Скутіна та ін.).

У теорії виховання є думка, і ми з нею згодні, що для виявлення критеріїв моральної вихованості варто виходити з вікових можливостей школяра. Автори Л. Нікітіна і Ж. Соколова вважають, що «дитина набуває своїх моральних критеріїв тоді, коли ще нічого не розуміє, але сприймає все на емоційному рівні, ніби всмоктує з молоком матері її моральні оцінки» [11, с. 19].

У психолого-педагогічній літературі існують різні підходи до опису критеріїв сформованості моральних цінностей. Усі вони мають єдину філософсько-етичну основу. Ознайомившись з ними, ми дійшли висновку, що необхідним є оновлення й уточнення їх з урахуванням соціально-економічних реалій сучасного суспільства.

Підбиваючи підсумок, можна сказати таке. Нам вдалося установити, що питанню про критерії сформованості моральних цінностей старшокласників завжди приділялася велика увага. У сучасних умовах воно набуває особливої актуальності. У «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» зазначено, що морально-етичні цінності є головною умовою ефективності суспільного виховання, адже «високоморальна свідомість стимулює соціальноціннісну поведінку, застерігає від правопорушень» [12, с. 15].

Вивчивши філософську, етичну, психолого-педагогічну літературу, ми переконалися, що критерії сформованості моральних цінностей особистості

ґрунтуються на сприйнятті певних етичних цінностей, усвідомленні їх і втіленні свого ставлення до них у повсякденній поведінці.

Моральне становлення особистості – це процес формування того, що людина сприймає як належне. Він містить у собі три взаємопов'язаних компоненти:

- почуттєвий – емоційна оцінка моральних цінностей;
- пізнавальний – знання, уявлення про етичні якості, принципи і цінності;
- поведінковий – практична реалізація в моральній діяльності.

Сформованість моральних цінностей вказує на те, що старші школярі не тільки знають, як їм треба вчинити у певному випадку, але й чинять саме так, а не інакше. Педагог В. Демиденко правильно зазначив, що в її основі «лежать стійкі домінуючі мотиви, що були виховані і закріпилися в досвіді людини, у її поведінці» [2, с. 36]. Це означає, що моральна цінність засвоюється свідомістю особистості і має світоглядну основу.

Спираючись на прийняту у філософії та психології систему розвитку моральної свідомості та психолого-педагогічні особливості юнацького віку, ми виділили і розробили такі критерії формування моральних цінностей старшокласників:

1. Сприйняття учнями моральних цінностей. Цей критерій ґрунтується на емоційно-почуттєвому ставленні учнів старших класів до моральних цінностей, переживанні юнаками і дівчатами свого ставлення до того, що вони пізнають або здійснюють. Підтвердження цьому ми знайшли у Л. Ломако. Педагог пише: «На чуттєвому рівні ціннісного пізнання оцінка здійснюється через емоційні переживання, наявну систему світоглядних знань і досвіду. Джерелом ціннісного пізнання завжди є чуттєві дані, одержані з досвіду. При цьому складається емоційна оцінка у вигляді первинного враження (на рівні вербальної реакції «подобається – не подобається», «погано – добре», «не знаю») [13, с. 180].

Безпосередньо зі сприйняття етичних почуттів і емоцій починається моральне життя людини. Їх джерелом є об'єктивна дійсність відповідно до потреб особистості. Її моральні почуття виникають на підставі задоволення або незадоволення вищих духовних потреб і є проявом моральності.

Відчування й емоційне сприйняття пов'язані з таким станом людини, при якому вона відчуває сильне душевне переживання. Але навіть у найпотаємнішому переживанні людина не може цілком виключити себе з середовища, в якому зростала, виховувалася і з яким себе ототожнює. У цьому виявляється соціальний характер етичних почуттів.

Вони фіксують найбільш значущі для людини об'єкти і явища і, як зазначив І. Кант, є «певною відчутною залежністю приватної волі від суспільної». Як специфічна реакція на зовнішнє оточення, моральне сприйняття постає у формі спонукань до дії й оцінки цієї дії, визначає поведінку, світогляд і постановку тих або інших життєвих цілей. Моральна цінність у цьому випадку подається як щось зовнішнє, а вчинки оцінюються за їхніми прямими наслідками.

Для віку старшокласника характерні не завжди усвідомлені моральні почуття. Ті з них, що мають позитивну спрямованість, складають зміст моральності. Її показником є вже сама здатність випробовувати моральні почуття і сприймати певні етичні цінності.

Емоції є першою і безпосередньою формою пізнання й оцінювання дійсності. Характер емоційно-почуттєвого сприйняття таких цінностей залежить від низки індивідуальних особливостей особистості.

2. Розуміння учнями моральних цінностей. В основі цього критерію постає більш значуще, осмислене ставлення до моральних явищ. Як писав Я. Корчак, «Поряд із почуттям іде й думка» [14, с. 198]. Психологи стверджують, що раціонально-розумове пізнання, розкриваючи сутність моральних цінностей, призводить до вироблення

вихідних етичних понять і формування певних уявлень про моральні норми. Вони у свою чергу надають відомості про моральні якості, риси характеру і вчинки людини.

Моральне знання є почуттєво-практичним, тобто отриманим шляхом безпосереднього відображення соціальної практики. З його допомогою осмислюється власний моральний досвід, що нагромаджується на рівні повсякденних взаємовідносин. Від моральних понять і знань відбувається сходження індивідуальної свідомості до відповідних переконань. У педагогіці їх визначають як «тверді знання, що не викликають сумнівів і стають мотивами поведінки особистості» [2, с. 41]. Отже, вони є основою самовизначення, цінністю внутрішнього духовного світу особистості та становлять собою єдність етичних уявлень, знань, оцінок і спонукань до дій.

Переконання регулюють вплив суспільної думки, моральну свідомість кожної особистості і добровільний вибір моральної поведінки. Вони постають як механізм для функціонування моральності. Сутність же їх полягає у здатності особистості творчо підходити до розв'язання проблеми, здійснювати моральний самоконтроль, саморегуляцію, самооцінку своїх почуттів, думок, вчинків.

Однак часто у свідомості людини присутні переконання, що суперечать одне одному, і це породжує певний розрив між нею і реальною поведінкою. Особливо виразно це виявляється в юнацькому віці.

Моральні переконання визначають вимоги особистості, що розвивається, до себе, а також систему поведінки і взаємовідносин з оточуючими.

3. Звернення старших школярів до моральних цінностей. Ми вважаємо, що моральний стан старшокласників найбільш яскраво виявляється в їхній поведінці, вчинках. Це означає, що моральне виховання не обмежується формуванням лише моральної свідомості й обов'язково містить у собі вироблення і закріплення навичок і звичок поведінки. У педагогіці існує думка, що «моральна поведінка особистості – це вся її діяльність, яка оцінюється з погляду вимог моралі. Вона складається з окремих вчинків, тобто дій, що підлягають суспільній, моральній оцінці» [2, с. 47].

Про поведінку говорять, коли «беруться до уваги переважно ціннісні характеристики дій і їх результатів...» [15, с. 77]. Вирішальне значення в цьому процесі має власний досвід особистості, її діяльність, у ході якої і складаються моральні поняття, почуття, звички. У них проявляється справжня моральна сутність особистості, оскільки якими б моральними не були думки, якщо вони не реалізуються в конкретних вчинках, вони не набувають справжньої цінності. Цю думку поділяє і Д. Колесов, який писав: «Моральна поведінка – це коли людині боляче, якщо вона бачить біль іншого, а не тоді, коли людина просто знає, що цього робити не можна, або ж побоюється дій у відповідь» [16, с. 36].

Отже, під моральною діяльністю розуміють діяльність свідомості, що ділиться на два етапи: прийняття рішення і реалізація його в життя за умови, що відбувається подолання егоїстичних спонукань. Вона породжує моральну поведінку, а в її основі лежить моральний вчинок. Як моральна або аморальна поведінка визначається, коли розглядається під кутом зору моральної цінності її суб'єктивних спонукань. Вона повинна відповідати етичним нормам і цінностям, прийнятим самою особистістю.

Ступінь розвитку емоційно-почуттєвого сприйняття моральних цінностей, їхнього морального усвідомлення не дозволяє з упевненістю передбачити, які будуть реальні вчинки. Поведінка особистості залежить не тільки від того, як вона розуміє проблему, що стоїть перед нею, але і від психологічної готовності до тієї або іншої дії. Тому ми вважаємо, що моральні цінності, визначені в поняттях, знаннях, переконаннях і моделях належної поведінки, характеризуються ступенем їх втілення в діях і вчинках.

Низка педагогів (В. Білоусова, О. Богданова, І. Ващенко, А. Малихін, Н. Петруновська, С. Черенкова та ін.) на практиці вивчали моральний світ учнів юнацького віку. Їхні дослідження доводять зміну ціннісних орієнтацій сучасних старшокласників, ставлення до моральних підвалин суспільства, актуалізацію

індивідуальності, споживацтво. Умови, що склалися, потребують перегляду питання щодо показників рівнів сформованості моральності учнів старшої школи. Тому на основі розроблених нами критеріїв було визначено систему показників сформованості моральних цінностей (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії та показники сформованості моральних цінностей старшокласників

Критерії	Показники сформованості моральних цінностей			
	Рівні	Низький	Середній	Високий
Сприйняття учнями моральних цінностей		Поверхове сприйняття	Фрагментарне сприйняття	Цілісне сприйняття
Розуміння учнями моральних цінностей		Інтуїтивне розуміння	Усвідомлене розуміння	Творче розуміння
Звернення учнів до моральних цінностей		Спонтанне звернення	Вибіркове звернення	Системне звернення

Говорячи про формування етичних цінностей старшокласників, О. Богданова і С. Черенкова вказують на те, що цей процес залежить не тільки від багажу засвоєних цінностей, але і від моральної потенції особистості старшого школяра. Вони відзначають, що «цінності одні, а розуміння їх різне» [17, с. 9]. Необхідною є готовність чинити відповідно до своїх принципів. Моральні якості розвиваються тим успішніше, чим частіше учень добирається до висот можливостей того чи іншого рівня.

Таким чином, проаналізувавши критерії моральної вихованості, що є в психолого-педагогічній літературі, результати сучасних теоретичних і практичних досліджень з цього питання, ми виділили і розробили систему критеріїв і показників сформованості моральних цінностей старших школярів. Ці критерії та показники ґрунтуються на певному ступені почуттєвого сприйняття етичних цінностей, здатності до їхнього осмислення і частоті звернення до них в особистій моральній практиці.

Література:

1. Беседы с мудрецами в кругу семьи / сост. Н. Н. Светловская, Т. С. Пичеол. – М. : Молодая гвардия, 1995.
2. Підготовка майбутнього вчителя до морального виховання учнів : [навчальний посібник] / авт. кол.: Демиденко В. К. та ін. – К. : ІЗМН, 1996.
3. Словарь по этике / под ред. А. А. Гусенова, И. С. Кона. – М. : Политиздат, 1989.
4. Краткая философская энциклопедия. – М. : Изд. группа «Прогресс» – «Энциклопедия», 1994.
5. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998.
6. Підборський Ю. Г. Педагогічні умови використання українських народних традицій у моральному вихованні учнів 5-9 класів шкіл-інтернатів у позаурочний час : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.01 / АПН України / Ю. Г. Підборський. – Ін-т педагогіки. – К., 1996.
7. Харламов І. Ф. Нравственное воспитание школьников : пособие для классного руководителя / И. Ф. Харламов. – М. : Просвещение, 1983.
8. Богданов Е. Н. Нравственные чувства: содержание и функции / Е. Н. Богданов // Советская педагогика. – 1986.
9. Зосимовский А. В. Нравственное воспитание и учитель в условиях социальных перемен / А. В. Зосимовский // Педагогика. – 1998.
10. Лихачев Б. Т. О критериях оценки нравственной воспитанности школьников / Б. Т. Лихачев // Советская педагогика. – 1987. – № 5.
11. Никитина Л. А. Родителям XXI века / Л. А. Никитина, Ж. С. Соколова. – М. : Знание, 1997.
12. Концепція громадського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Інформаційний збірник Мін. освіти України. – 2000.

13. Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / АПН України; за заг. ред. О. В. Сухомлинської, ред. П. Р. Ігнатенка, Р. П. Скульського. – К., 1997.
14. Мудрость воспитания : [книга для родителей : сборник / [сост. Б. М. Бим-Бад и др.]. – М. : Педагогика, 1989.
15. Воспитание старших школьников в семье : метод. рекомендации по пед. всеобучу родителей ст. школьников / сост. В. И. Бочкарев и др. // Моск. гор. ИУУ, НИИ общих проблем воспитания АПН СССР. – М., 1985.
16. Колесов Д. В. Психологические основания нравственности // Советская педагогика, 1990. – № 4.
17. Богданова О. Нравственное воспитание старшеклассников : книга для учителя / Богданова О., Черенкова С. – М. : Просвещение, 1988.

Вечерок Т.В.

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ СФОРМИРОВАННОСТИ МОРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ УЧЕНИКОВ СТАРШИХ КЛАССОВ

Статья посвящена актуальной теме – нравственному воспитанию старшеклассников, а именно критериям их нравственной воспитанности. В статье рассматриваются такие понятия, как моральные ценности, процесс их формирования, критерии оценки и основные показатели нравственной воспитанности и сформированности этических ценностей учеников старшей школы. В процессе научного поиска изучались работы ученых – педагогов, психологов, философов и др. На основе изученного материала автором предложена система критериев и показателей сформированности нравственных ценностей учеников старших классов. Доказано, что данные критерии и показатели основываются на определенной степени чувственного восприятия этических ценностей, способности к их осмыслению и частоте обращения к ним в личной моральной практике.

Ключевые слова: нравственное воспитание, ценности, нравственные ценности, нравственность, критерии, сформированность нравственных ценностей, старшеклассник.

Vecherok T.V.

CRITERIA AND INDICATORS SHOWING HOW FAR MORAL VALUES OF PUPILS OF SENIOR FORMS ARE FORMED

The article is devoted to actual topic connected to moral education of high school students, namely: criteria for moral education. The article discusses different concepts such as moral values, the process of the information, assessment criteria and key indicators of moral education and formation of ethical values of pupils of senior school.

Moral values are absorbed by the consciousness of personality and have ideological major function. In the process of scientific inquiry opinions of scientists, teachers, psychologists, philosophers etc. are investigated. On the basis of the studied material, the author of the article came to the conclusion that it needs to be updated, taking into account social and economic realities of the modern society. Therefore, the author sees it necessary to discuss the system of criteria and indicators of forming moral values of senior students.

Value realization is one of main features of the personality, although people have different criteria for values. Speaking about the process of forming moral it should be taken into account that personality contains three interconnectivity components: perceptible, cognitive and behavioral. The main indicator of moral education and formation of ethical values is the ratio of motives of behavior and character of the acts of personality, on the one hand, and norms and values on the other. It is proved that these criteria and indicators are based on a certain degree of sensory perception of ethical values, abilities to their comprehension, and frequency of references to the person in her personal moral practice, moral values, morals, criteria, formation of moral values.

Key words: moral training, value, moral values, morals, criteria, formation of moral values, senior pupils.